

A tornai római katolikus templom középkori sírkövei

Lővei Pál

A tornai (Turňa nad Bodvou, Szlovákia) római katolikus templom szentélyének poligonális záradékában, a délkeleti falba falazva található Tornai János címeres sírköve (1–3. kép). Myskovszky Viktor 1875-ben már ezen a helyen írta le,¹ de eredetileg a padlóba illesztve fedte a sírgödröt.

Pereme helyenként csorbult, jobb² felső sarkánál és alsó sarkainál nagyobb csorbulatok találhatók, a jobb hosszoldal alsó részén a keretből egy darab kitört. Alsó peremét a padló takarja, 2011-ben azonban a megbontott padlólapok alól kilátszott. A kőlap mérete: 165×99 cm. Vastagságából 2011-ben a hiányos vakolat mögött 11,5 cm volt mérhető. Anyaga valószínűleg vulkáni kőzet (trachit?),³ homlokoldalán fekete festéssel átfestve. Az átfestés következtében anyagként a szakirodalomban szürke homokkő szerepel, de fekete márvány is előfordul. Főleg a történeti Magyarország északi részén figyelhető meg az újkorban a sírkövek festése – ezzel leginkább az olcsóbb kőanyagok kinézetén kívántak változtatni. Villei Pribék László páncélos vitézi alakot ábrázoló síremléke az Ung megyei Tibán (Tibava, Szlovákia) a XVI. század végén, a XVII. század fordulója körül vulkáni kőzetből, trachitból készült (CSERGHEŐ–CSOMA 1887. 336–339., CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 109–115., SÚPIS 1969. 282., MIKÓ 2005. 645.). A XIX. század végén még helyenként kivehetők voltak rajta az egykori vörösbarna festés nyomai. A környék ugyancsak trachitból faragott sírköveinek a felület simábbá tételével is járó, hasonló festését meg

lehetett figyelni az ugyancsak Ungban fekvő Vinna (régében Vinnabanka; Vinné, Szlovákia) templomában befalazott három sírkövön is. Ahol a festés még ép volt, a salzburgi

János Tornai's (†1406) gravestone, Torna (Turňa nad Bodvou, Slovakia), Roman Catholic church (photo: Budapest, Monuments' Photo Archive, neg. no. 22491)

1. kép

Tornai János (†1406) sírköve, Torna, római katolikus templom (fotó: Budapest, Műemléki Fotótár, 22491. neg.)

Fig. 1

¹ Műemléki törzslap (MYSKOVSZKY Viktor), 1875, Budapest, Műemléki Tervtár K 7910, MYSKOVSZKY 1875. 170.

² A sírkövek leírásánál a jobb és a bal mindig – nem csak a címerleírásoknál! – heraldikai értelemben szerepel.

³ Koleszár Krisztián meghatározása egy közös helyszíni szemle (2017) során.

2. kép

Tornai János (†1406) sírköve (a szerző felvétele, 2011)

Fig. 2

János Tornai's (†1406) gravestone

(photo by the author, 2011)

vörös márványhoz hasonló látványt nyújtott, gyakran annak is nézték – valójában ez volt a cél (CSERGHEŐ–CSOMA 1887. 336.).

A tornai sírlap 19 cm széles keretén 12 cm széles, mélyített sávban a jobb felső sarokban kezdődő, a faragvány közepe felől olvasható körirat fut. A kerethez képest mélyített mezőben domborművű ábra látható: jobbra dőlő háromszögpajzsban két keskeny pólya, a pajzsfő közepére illesztett, egyenlő szárú, kiszélesedő szárvégződésű, lebegő keresztel. A pajzs bal felső sarkán jobbra néző csőrsisak, előtte és mögötte az erősen bevagdalt szegélyű sisaktakaró indaszerű foszlányaival. A sisakdísz jobbra néző vadkanfej, amelynek nyakrészén megismétlődik a pajzs keresztje, a fejet a homlokán függőlegesen tör üti át, markolatából kinövő tollforgóval és ennek közepén kiszélesedő szárvégződésű keresztel. A sisakdísz felső vége, a bal oldali takarófoszlányok és a pajzs talpa a kőlap pereméig nyúlik, megszakítva a felső, a bal oldali és az alsó keretsávot.⁴

A sírkő címerének sisakdíszéhez hasonló ábrájú, vadkanfejes díszű sisakot ábrázoló zárókő található a tornai templom szentélyének nyugati boltszakaszában (CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 24., GENTHON–SZENTIVÁNYI 1940. 6., JUHÁSZ 2002. 22., JÉKELY 2010. 196.) (4. kép).

A sírlap keretén futó felirat gótikus minuszkulás betűtípusú; a minuszkulák klasszikus betűformáitól erősen eltérő, szabálytalan, „bumfordi” betűk magassága 11,5 cm. A felirat olvasata:⁵ *hit · ia □ cet | tvrne · ianv □ s · obii | □ t · an |*

3. kép

Tornai János (†1406) sírköve (Myskovszky Viktor tollrajza, 1875. Budapest, Múemléki Tervtár K 7917)

Fig. 3

János Tornai's (†1406) gravestone (Viktor Myskovszky's pen-and-ink drawing, 1875. Budapest, Monuments' Design Archive)

⁴ Csoma József a címerpajzson és a sisakdíszben ábrázolt keresztet lovagrendi keresztteknek tartotta (CSOMA 1915. 18., 19., 5. ábra).

⁵ Az oldaltörést | jelöli, a címerábrának a keretbe nyúló részeit □.

no m . cccc . sexto . amiccc. A kezdő *hit t*-je valójában *c*. A *c*, *e*, *t* és az egyenes *s* forma esetenként igen hasonló formálású, a szöveg végi, bizonytalan olvasatú szó végén például a három betű szinte teljesen azonos alakú, leginkább *c*. Ezt a szót nem sikerült meghatároznom. Nyáry Albert *aunlii*, Csoma József *annlii* olvasata (NYÁRY 1886., CSOMA 1887.) éppúgy értelmetlen, mint a fenti olvasatba leginkább csak a betűk jellegét jelölendő beírt *amiccc* vagy esetleg *amicet*. A szövegben elfoglalt helye alapján leginkább valamilyen – talán *amen* kezdetű – fohász erősen rövidített formája lehet. A szó-olvásztó jelek csúcsukra állított négyzetek. A felirat tehát helyesen: *hic iacet tvrne janvs obiit anno m cccc sexto a...* A kőlap tehát egykor az 1406-ban elhunyt Tornai János sírját fedte. A betűírás szabálytalanságai több esetben vezettek egyes szavak eltérő olvasatához, ezek között a leglényegesebb: Myskovszky Viktor a negyedik százast *c* helyett *l*-nek olvasta (MYSKOVSZKY 1869. 482., 484.), és ennek nyomán terjedt el a szakirodalomban sokáig élő 1356-os évszám (például HENSZLMANN 1886. 337., DERCSÉNYI 1941. 105. XI: 1. kép, JUHÁSZ 2002. 22.). A helyes olvasat ugyanakkor már rövidebbel később megtalálható Nyáry Albertnél (NYÁRY 1886. 73., 75., 76.), majd Csoma Józsefnél (CSOMA 1887. 181–183., majd VERNEI-KRONBERGER 1939. 29., 67., 126. jegyzet, SÚPIS 1969. 339., DÉNES 1983. 18. kép), azonban a helytörténeti irodalomban a mai napig gyakori az 1356-os, a faragvány stílusa szempontjából is anakronisztikus és a történeti adatoknak ellentmondó évszám (például SÁRKÖZY 2006. 99., VIII: 2. kép, KOVÁCS-GÖRFÖL 2010. 176., 178.). Kiemelendő a középkori magyarországi sírfeliratokban igen ritka, magyaros sorrendben írt személynév: *Turne Janus* (KURCZ 1988. 123., 134., 233.). Párhuzamai néhány pecséten ismertek, viszonylag nagyobb számban legkorábban – a sírkövel nagyon jó időbeli egybeeséssel – az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén, amelyben megerősítették a Zsigmond király és IV. Albert osztrák herceg közötti örökösödési szerződést (LÓVEI 2009., lásd még RADVÁNSZKY 1880.). A tornai sírfelirat végén Csoma József és Csergheő Géza által olvasott *annlii* kifejezést (CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 23–28.) ann(orum) LII-ként oldották fel, az utolsó három betű azonban semmiképpen nem olvasható így, és az életkor ilyesfajta, humanista jellegű kitétele is vagy egy évszázaddal megelőzte volna a korát.

A sírkő ábrája és körirata egységes munka, minden bizonnyal rövidebb Tornai János halála után készült. Megformálását tekintve igényesebb, mint kivitelezése színvonalának vonatkozásában.

A Tekes rokonsághoz tartozó Tornai családot Tekes fia László (1273–1294) sárosi ispán utódai alkották, Tekes másik fiától, István bántól eredt a jósvafői Tekes, a Szini és a Szalonnai, Tekes egy távolabbi rokonától, Tódortól a Ládi család (ENGEL 1996. II. 245.).⁶ A családnak leginkább a

4. kép

A tornai templom szentélyének sisakdíszes záróköve
(a szerző felvétele, 2011)

Fig. 4

Keystone with crest decoration from the church
chancel of Torna (photo by the author, 2011)

⁶ A XIII. század végén még nádort is adó Tekes és Tornai rokonságról: POZSGAI 2007. 163–164.

5. kép

Sírkőtöredék a tornai templomból
(a szerző felvétele, 2011)

Fig. 5

Fragment of a gravestone from the church of Torna
(photo by the author, 2011)

sírkő címerének vágásos pajzsa alapján feltételezett Aba nemhez tartozása nem állja meg a helyét (NYÁRY 1886. 75.).⁷ A település fölé magasodó hegyen Tornai Egyed és testvérei I. Lajos 1357-ben kelt engedélye alapján építették Torna várát (ENGEL 1996. I. 445.). Tornai Jánossal a család 1406-ban kihalt (ENGEL 1996. II. 245.). A templom stílusa és szentélyének említett záróköve alapján az építető Tornai János lehetett, de már nem ő volt a megbízója az épület igen jelentős, a XV. század második évtizedére keltezhető, nem régen talált középkori falkép-együttesnek (CÁP–GOMBOŠ 2005., CÁP–GOMBOŠ 2006., JÉKELY 2010. 195–197., 48–52. kép).⁸

A falut és a várat Tornai János halálát követően birtokba kapó nemesek is hajlamosak voltak magukat Tornainak nevezni.⁹ Nem csupán az okleveles anyagban találjuk ennek nyomát, de gótikus minuszkulás betűtípusú *. de . thorna . a* feliratrészlet (a *de* a két betű összekötésével kialakított ligatúra) olvasható egy sírkőtöredéken is, amely a templom régészeti feltárása során a diadalív előtt, törmelékből került elő 2008-ban (Ladislav Olexa és Peter Tajkov lelete) (5. kép). A töredék az eredeti sírlap bal hosszoldalának és mezőjének részletét hordozza. Anyaga vörös márvány (pontos geológiai meghatározása szerint tömött vörös mészkő), a XIV. század közepétől a XVI. század közepéig terjedő két évszázadban az ország repre-

zentatív síremlékei jelentős hányadának az Esztergom közelében fekvő Gerecse hegységben bányászott kőanyaga (LŐVEI 1992.). A töredék méretei: 44,5×39×8,5 cm.

A sírlap 11,7 cm széles keretén 8,5 cm széles, mélyített sávban futott az eredetileg a faragvány közepe felől olvasható, domborúan faragott körirat. A kereten belüli mezőben homorulattal és kis lemezzel mélyülő, eredetileg valószínűleg négykaréjos, nyújtott tükörben (a bal oldali és az alsó karéj ívrészlete maradt meg) domborművű heraldikus ábra látható: jobbra dőlő háromszögpajzs, benne sarkain bojtokkal díszített párna három sarkot mutató fele (a párnán valamilyen további tárgy lehetett, ez azonban a pajzs felső, hiányzó részén volt). A pajzs mellett a tükör peremén a sisaktakaró ívelten beszabdalt szegélye, a pajzs alatt a sisaktakaró indaszerű foszlánya látszik. A címerpajzsban lévő párna lényegében ismeretlen a magyarországi heraldikában.¹⁰

A faragvány a betűk rajza és a sisaktakaró levélformái alapján 1430–1440 körül készült. Faragásának színvonalja jelentősen meghaladja Tornai János sírkövének kvalitásait. Jellegzetes betűtípusa és a sisaktakaróból ismert csekély részlet alapján a korszak legjelentősebb, a Stibor

⁷ Cáfolata már: CSERGHEŐ–CSOMA 1890. 26., de még újabban is feltűnik: POZSGAI 2007. 163–164.

⁸ A keltezés Jékely Zsombornak a falképek művészettörténeti jelentőségéről 2017. szeptember 30-án Tornán rendezett konferencián elhangzott a *Tornai templom művészeti értékei* című eladásán alapul.

⁹ A három Tornai családra: ENGEL 1996. II. 245.

¹⁰ Tarczai Tamás héthársi (Lipany) sírkövén látható pajzsban párnán álló evet (mókus), ennek kapcsán a motívum heraldikai szempontú elemzése: BERTÉNYI 1988. 64., BERTÉNYI 2010. 136.

síremlékek mestere szükségnévvel jelölt, Budán tevékeny kőfaragó-vállalkozójának a műhelyében készülhetett.¹¹

Tornai János halálát követően Zsigmond király Tornát – háramlott vagyonnak tekintve – a Tekesek többi ágának tiltakozása ellenére elkobozta. Stęszew-i Mościcé volt 1409-ig, amikor egy csereügylet nyomán Zsigmond özdögei Besenyő Pál volt horvát és szlavón bánnak, a Sárkányrend (1408) alapító tagjának és Berencsi „Sáfár” Istvánnak adományozta. Az előbbi halálát (1432/34) követően fia, Miklós hamarosan (1435/1436) utód nélkül elhunyt, és Zsigmond ismét lefoglalta a várat, amely 1437-ben Borbála királyné kezén volt. Albert király 1438-ban visszaadta Berencsi Istvánnak, az adományt V. László 1453-ban Berencsi fia, Szilveszter részére erősítette meg (ENGEL 1996. I. 445.).

A templomból származik egy fontos tárgy, egy, a XV. század első felében készített, vésett és zománcos díszű, művészi kehely, amely 1815 óta gróf Keglevich János, a tornai uradalom akkori birtokosa ajándékképpen a Nemzeti Múzeumban található.¹² Királynő mellképét ábrázoló címere alapján kötötték már a Forgács családhoz és Borbála királynéhoz is – a kehely talpán egy Szent Borbála-ábrázolás alatt látható a címer, és 1437 táján Borbála birtokolta is a tornai várat. Ennek ellenére pecsétjei alapján igazolható, hogy valójában özdögei Besenyő Pál címerével állunk szemben – ő lehetett 1409 és 1434 között a kehely készítettője, és minden bizonnyal ő vagy fia ajándékozhatta azt a kegyuraságuk alá tartozó templomnak. 1825-ben a Nemzeti Múzeum első katalógusában úgy szerepel a kehely, mint amelyet „emberemlékezetet megelőző idő óta Torna város parókiáján” őriztek. A mintegy 400 év valóban jócskán túlmutatott már az emberemlékezetten. Besenyő Pál pecséték alapján ismert és a kehelyen is látható címere mindenesetre különbözött a sírkőtöredék címerábrájától.

A töredék stílusából adódó másik valószínű megoldás, miszerint a forrásokban 1386 és 1440 között előforduló Berencsihez tartozhatott volna, ugyancsak nem állja meg a helyét, megint csak címertani megfontolásokból. Berencsinek, aki udvari ifjú (1386–1397), királyi sáfár (1403–1409), komáromi ispán (1409–1412), győri ispán (1411–1412), tornai ispán (1438–1439) volt (CSÁNKI 1890. 244., ENGEL 1996. II. 32., 35., 245.), ugyan nem ismerjük a címerét, fia, Berencsi (Tornai) Szilveszter pecsétje azonban ismert. Az 1452-es bécsi szövetségekötés¹³ oklevelére függesztett 19. pecsét az övé, mind a címerpajzsban, mind pedig a sisakdíszben liliomos koronából nővő, jobbra néző, fején ugyancsak liliomos koronát viselő oroszlánal.¹⁴ Szilveszter 1440–1457 között tornai ispán, 1451–1452-ben ajtónállómester, 1439–1451 között és 1456-ban országnagy volt (KÖBLÖS 1994. 370., ENGEL 1996. I. 50., 209., 525., II. 245.).

Az ismeretlen, párnát ábrázoló címer így a Besenyők vagy a Berencsiek családjainak valamely nőtagjához kapcsolható, és a feliratban szereplő *de thorna* (Tornai) kitétel a férjre vonatkozó utaláshoz tartozhatott. Özdögei Besenyő Pál felesége Gönyüi Apollina volt. Gönyüi János korábbi ajtónállómester címerének sisakdíszét 1380-as lenyomatból ismerjük, madártestű, koronás női

¹¹ A mester a szükségnévét Stiborici (I.) Stibor erdélyi vajda (†1414) székesfehérvári és fia, Stiborici (II.) Stibor (†1434) budai sírköve alapján kapta – a két síremlék az 1430-as évek elején készült, minden bizonnyal az ifj. Stibor megrendelésére. A műhelynek tulajdonítható például Perényi István asztalnokmester (†1437) Rudabányán és testvére, Perényi János (†1458) Terebesen (Trebisov, Szlovákia) őrzött sírköve is, mindkettő 1437 után készülhetett, Perényi János megbízásából. A még a bosnyák királyok és talán sziléziai lovagok számára is dolgozó műhely tevékenységéről összefoglalóan: LÖVEI 1999., LÖVEI 2017.

¹² A kehely címerek alapján történt azonosításáról részletesen: LÖVEI 1991. 49–51. 1–4. kép.

¹³ Hunyadi János kormányzó vezetésével a magyar országgyűlés küldöttsége Bécsben 1452. március 5-én a magyar rendek nevében szövetséget kötött az osztrák rendekkel, valamint Cillei (II.) Frigyes és (II.) Ulrik grófokkal III. Frigyes császár ellen, V. László kiszabadítása (és a Szent Korona visszaszerzése) érdekében.

¹⁴ Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs), Allgemeine Urkundenreihe 1452.II.5., vö. CHMEL 1837. Nr. 188. A pecsét rajza: LÖVEI 2009A. 112.

fejű lényt (szirén) ábrázol.¹⁵ Apollina ráadásul csak 1414-ig fordul elő a forrásokban (ENGEL 1996. II. 87.) – a töredékes sírkő ennél lényegesen későbbi. Tornai Szilveszter második felesége, Margit 1456-ban még élt (ENGEL 1996. I. 445., II. 245.) – ez már későinek tűnik a sírkő szempontjából. Így leginkább Berencsi István felesége vagy Szilveszter első felesége jöhet számításba, az ő személyük azonban ismeretlen, és mivel a töredékes címer is eddig ismeretlen családé volt, így nem jelent segítséget legalább valamelyikőjük családjának meghatározásához.¹⁶

Irodalom

BERTÉNYI 1988.

Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. [Варианты гербов в средневековой Венгрии. Changements et variations des armoiries en Hongrie au Moyen-Âge.] *Levéltári Közlemények* 59: 1. 1988. 3–80.

BERTÉNYI 2010.

Bertényi Iván: A címertan reneszánsza. Tanulmányok. Argumentum Kiadó, [Budapest] 2010.

CÁP–GOMBOŠ 2005.

Eubomír Cáp – Peter Gomboš: Nález stredovekých nástenných malieb v kostola v Turňi nad Bodvou. *Pamiatky a múzeá* 54: 3. 2005. 43–47.

CÁP–GOMBOŠ 2006.

Eubomír Cáp – Peter Gomboš: Survey of medieval wall paintings in the Church of Turňa nad Bodvou. *Pamiatky a múzeá* 55. 2006. Special issue in English 61–65.

CHMEL 1837.

Joseph Chmel: Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken I. Rohrmann, Wien 1837.

CSÁNKI 1890.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1890.

CSERGHEŐ–CSOMA 1887.

Csergheő Géza – Csoma József: Négy felvidéki sírkő a XVI. századból. *ArchÉrt* Ú. F. VII. 1887. 332–342.

CSERGHEŐ–CSOMA 1890.

Géza v. Csergheő – Josef v. Csoma: Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. Friedrich Kilian K. Ung. Universitäts-Buchhandlung, Budapest 1890.

CSOMA 1887.

Csoma József: Magyar sírkövek. I. Tornay János sírköve. II. Jurisics Ádám és Anna sírköve. III. Dobó István sírja. IV. Mariássy Kristina sírköve. *Turul* 5. 1887. 181–187.

CSOMA 1915.

Csoma József: Lovagrendkeresztek a magyar heraldikában. *Turul* 33. 1915. 17–21.

¹⁵ A magyar királyi és az osztrák hercegi család 1380. évi házassági szerződésének 1380. február 12-én kelt, sokpecsétetes oklevelén: Österreichische Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs), Familienurkunden 238/1 (= MNL OL DF 258367.): ENGEL–LŐVEI 2015.

¹⁶ Köszönettel tartozom Neumann Tibornak, aki tanulmányom kéziratát ellenőrzésképp volt szíves elolvasni.

DÉNES 1983.

Dénes György: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. [A History of the 700 Years Old Bódvaszilasi Basin. Die Geschichte von Siedlungen des Bodvasilascher Beckens.] Borsodi Kismonográfiák 16. Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1983.

DERCSÉNYI 1941.

Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. A Magyar Könyvbarátok számára kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest [1941]

ENGEL 1996.

Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I–II. História Könyvtár: Kronológiák, adattárak 5. MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1996.

ENGEL–LŐVEI 2015.

Engel Pál – Lővei Pál: A magyar királyi és az osztrák hercegi család 1380. évi házassági szerződésének két sokpecsétetes oklevele. [The Seals Hanging from the Two Charters of the Marriage Contract between the Hungarian Royal and the Austrian Ducal Families in 1380.] *Ars Hungarica* XLI: 2. 2015. 117–133.

GENTHON–SZENTIVÁNYI 1940.

Genthon István – Szentiványi Gyula: Abauj-Torna vármegye és Kassa műemlékei. Különlenyomat a Vármegyei Szociográfiák kiadásában megjelent „Abauj-Torna vármegye” című műből. Budapest [1940]

HENSZLMANN 1886.

Henszlmann Imre: Honi műemlékeink hivatalos osztályozása V. *ArchÉrt* Ú. F. VI. 1886. 335–337.

JÉKELY 2010.

Jékely Zsombor: A Lackfi család pálos temploma Csáktornya mellett. In: *Építészet a középkori Dél-Magyarországon. Tanulmányok.* Szerk. Kollár Tibor. Teleki László Alapítvány, Budapest 2010. 165–211.

JUHÁSZ 2002.

Juhász Attila: A tornai plébánia története. Pont Kiadó, Kassa 2002.

KOVÁCS–GÖRFÖL 2010.

Kovács László – Görföl Jenő: Középkori templomok Dél-Szlovákiában. Nap Kiadó, Dunaszerdahely 2010.

KÖBLÖS 1994.

Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12. MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1994.

KURCZ 1988.

Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

LŐVEI 1991.

Lővei Pál: Néhány címeres emlék a 14–15. századból. [Einige Objekte mit Wappen aus den 14–15. Jahrhunderten.] *Művészettörténeti Értesítő* XL: 1–2. 1991. 49–67.

LŐVEI 1992.

Lővei Pál: A tömött vörös mészkő – „vörös márvány” – a középkori magyarországi művészetben. [Der dicke rote Kalkstein – der „rote Marmor” –, in der Kunst des mittelalterlichen Ungarn.] *Ars Hungarica* XX: 2. 1992. 3–28.

LŐVEI 1999.

Lővei Pál: A Stibor-síremlékek mestere. *BudRég* XXXIII. 1999. 103–121.

LŐVEI 2009.

Lővei Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevelén függő pecsétek. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40. Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. – *Analecta Medievalia* III. MTA Történettudományi Intézete – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Budapest – Piliscsaba 2009. 149–182.

LŐVEI 2009A.

Lővei Pál: „...jelen levelünket ... szokott pecsétjeinkkel meg is erősítettük...” – Sokpecsétes oklevelek megpecsételési folyamata. In: „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza.” Írások Tímár Árpád tiszteletére. Szerk. Bardoly István – Jurecskó László – Sümei György. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet; MissionArt Galéria, [Budapest] 2009. 109–117.

LŐVEI 2017.

Lővei Pál: A „sárkánylovagok” kőfaragója: Egy 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán. In: Hatalom, adó, jog: Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Weisz Boglárka – Kádas István. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest 2017. 387–485.

MIKÓ 2005.

Mikó Árpád: Késő reneszánsz és kora barokk síremlékek a Magyar Királyság területén (1540–1690). In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Balassi Kiadó, Budapest 2005. 625–660.

MYSKOVSZKY 1869.

Myskovszky Viktor: Torna város főtere és Tornai János sírköve. *Hazánk s a Külföld* V. 1869. 481–482., 484.

MYSKOVSZKY 1875.

Myskovszky Viktor: Régészeti kirándulás Tornára és Krasznahorkára. *ArchÉrt* IX. 1875. 141–146., 170–176.

NYÁRY 1886.

Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1886.

POZSGAI 2007.

Pozsgai Péter: A földbirtoklás változásai és a kisenemesség Torna megyében (15–19. század). [The lesser nobility of County Torna.] *HOMÉ* XLVI. 2007. 159–195.

RADVÁNSZKY 1880.

Radvánszky Béla: Magyar köriratú pecsétek a XIV. és XV. századból. *Századok* XIV. 1880. 483–485.

SÁRKÖZY 2006.

Sárközy Sebestyén: A történeti Torna megye településtopográfiája a kezdetektől a 18. század elejéig. Galyasági Településszövetség, Perkupa – Miskolc 2006.

SÚPIS 1969.

Súpis pamiatok na Slovensku III. Obzor pre Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Bratislava 1969.

VERNEI-KRONBERGER 1939.

Vernei-Kronberger Emil: Magyar középkori síremlékek. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének Dolgozatai 60. Officina Nyomda, Budapest 1939.

LŐVEI PÁL

Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet
H-1097 Budapest
Tóth Kálmán utca 4.

A szerző az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet
Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja

e-mail: lovei.pal@btk.mta.hu

Medieval gravestones of the Roman Catholic church in Torna/Turňa nad Bodvou

Viktor Myskovszky described gravestone with coat of arms built in the chancel of the Roman Catholic church in Torna (today: Turňa nad Bodvou, Slovakia) in 1875 already in its present place.

It was probably made of limestone, the frontal part was covered by black paint. As a result of painting, the scholarship describes it as gray limestone, but sometimes the term black marble occurs. The crest of the coat of arms depicts a wild boar's head stroke through with a dagger. Similar depiction of crest with wild boar can be seen on the keystone in the western vault section of the church. There is an inscription of Gothic minuscule letter type on the gravestone: *hic iacet tvrne ianvs obiit anno m cccc sexto amicet*. That is to say, the stone slab covered the grave of János Tornai died in 1406. In many cases, irregularities of letter writing led to different reading of certain words, among them the most important is the year 1356 that has been used by the scholarship for a long time. We should emphasise the personal name written in Hungarian order, very rare in grave inscriptions in Hungary: *Turne Janus*. Parallels are known from some seals, in a relatively large number, the earliest case – well coinciding with the time of the gravestone – on the 1402 diploma of the lords and aristocrats of the country, in which they affirmed the succession treaty between Hungarian king Sigismund of Luxemburg and Austrian prince Albert IV. Depiction and circumscription of the gravestone is a single work. In all probability, it was made soon after the death of János Tornai, carried out on not too high level.

Tornai family belonging to the Tekes kindred included successors of the ispán (count) of Sáros County, son of Tekes, László (1273–1294). Ban István, the second son of Tekes was the founder of the Tekes family of Jósavafő, of Szine and Szalonnai family. From a far relative of Tekes, Tódor derives the Ládi family. Egyed Tornai and his siblings built the castle of Torna by the permission of king Louis I issued in 1357. With the death of János Tornai in 1406 the family died out. Judging from the style of the church and the above-mentioned keystone of the chancel, the builder could

have been János Tornai. He probably was also the one who ordered the really significant Medieval wall painting assemblage found recently and dated to the end of the 14th century.

Noblemen getting the village and the castle into possession after the death of János Tornai tended to call themselves Tornai. We find traces of this not only in the archive documents, but also know a fragment of Gothic minuscule inscription *de thorna a* on a grave stone fragment that came to light before the archaeological research of the church in 2008, close to the chancel arch in the debris (Ladislav Olexa's and Peter Tajkov's find). It was made of red marble (according to the exact geological determination: compact red limestone) that served as stone material from the middle of the 14th to the middle of the 16th century for the most part of representative tombs in Hungary. It was mined in the Gerecse Mountains near Esztergom. The fragment is 44.5×39×8.5 cm large. In the field of the gravestone framed by a Gothic minuscule letter type circumscription, we see a fragment of a triangular escutcheon inclining to the right, with a pillow decorated with bunches on the corners. Pillow in the coat escutcheon is practically unknown in Hungarian heraldry. On the basis of the shape of the letters and leaves on the mantling, it could be made around 1430–1440. The level of the stonework is significantly higher than that of János Tornai's gravestone. On the basis of its characteristic letter type and the small detail of the mantling it could be produced in the most significant workshop of the period. The head of stonework workshop active in Buda is usually marked with the term "master of the Stibor tombs".

Among the families later possessing Torna, some of them also marking themselves as Tornai, we know the coat of arms of Pál Özdögei Besenyő, former ban of Croatia and Slavonia, the founding member of the Order of the Dragon (1408). We are also familiar with the coat of arms of István Berencsi "Sáfár" and his successors: a female bust and a crowned lion growing out of a lily crown. None of them can be identified with the coat on the gravestone fragment. Thus, the unknown coat of arms depicting a pillow can be related to some of the female members of the Besenyő or Berencsi family. Pál Özdögei Besenyő's wife was Apollina Gönyűi, in the coat of her family there is a siren in the crest. We meet her in the sources only until 1414, while the gravestone fragment is significantly later. Margit, the second wife of Szilveszter Tornai (István Berencsi's son) was already alive in 1456 – from the point of view of the gravestone it seems to be a too late period. So, on the first hand, we should count with István Berencsi's wife or Szilveszter Tornai's first wife. However, there is nothing we know about them. The fragmented coat of arms belonged to a presently unknown family, so it does not help us to determine at least one of the families.

Pál LŐVEI

Hungarian Academy of Sciences
Research Centre for the Humanities
Institute of Art History
H-1097 Budapest
Tóth Kálmán utca 4.

The author is the member of the "Impetus" Medieval Economic History Research Group (LP2015-4/2015) of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences

e-mail: lovei.pal@btk.mta.hu